

АКАДЕМІК ОЛЕКСАНДР ЯКОВИЧ ОРЛОВ
ЯК НАУКОВЕЦЬ ТА ПЕДАГОГ

Крячко Іван Павлович

Інститут педагогіки НАПН України,

astroosvita@gmail.com

Про наукову діяльність академіка Олександра Яковича Орлова, всесвітньовідомого астронома і геофізика, засновника наукової школи з геодинаміки, написано багато й доволі докладно (ці матеріали зібрано в електронній книжці «Відлуння спогадів та думок про О. Я. Орлова» [1]). В цих публікаціях згадується також про його викладацьку роботу та студентів Одеського університету, які слухали лекції Орлова й стали відомими астрономами.

На педагогічну «стежку» О. Я. Орлов ступив у 1910 р., коли його обрали приват-доцентом Юр'ївського університету. Це звання давало йому не лише право читати лекції та вести семінари, але й претендувати на звання професора. Щоправда, за існуючим тоді порядком, звання професора можна було отримати в тому разі, коли з'являлася вакантна посада. Тому, можливо, приват-доцентом Орлов став для того, щоб з часом обійняти посаду професора в одному з університетів тогочасної Росії.

Як саме О. Я. Орлов працював на освітянській ниві в університеті Тарту, нам з'ясувати не вдалося. Але відомо, що його наукова діяльність в цей період була активною. У 1911 р. він брав участь в Міжнародному сейсмологічному конгресі в Манчестері, де виступив з доповіддю про результати своїх досліджень і запропонував заснувати спеціальну гравіметричну станцію в Томську. На конгресі Орлова обрали членом міжнародної комісії з вивчення пружних деформації земної кулі.

У 1912 р. О. Я. Орлов побував у Єрксській обсерваторії, де вивчав знімки комет,

отримані Едвардом Барнардом. Це дало змогу виконати кілька робіт з теорії кометних форм. Повернувшись у Росію він відбув у експедицію для визначення сили тяжіння в Західному Сибіру. В тому ж 1912 р. він був учасником Міжнародного з'їзду астрономів у Гамбурзі.

Педагогічна діяльність Орлова пов'язана з університетом в Одесі. Окрім турбот, пов'язаних з облаштуванням та діяльністю обсерваторії, Орлов багато часу приділяв викладанню астрономії в Університеті. Він читав студентам курси сферичної і теоретичної астрономії; основи небесної механіки і вищої геодезії.

Відомий астроном М. М. Стойко-Радиленко (директор Міжнародного бюро часу в 1944—1964 роках) згадував, що О.Я. Орлов захоплював слухачів своїм ентузіазмом [2, с. 246]

У 1915 році зібралась група студентів, які цікавилися математикою, астрономією і фізикою, та заснувала студентський математичний гурток, першим головою якого вибрали О. Я. Орлова.

Посаду завідувача кафедри астрономії Новоросійського університету О.Я. Орлов обіймав до 1920 р., коли були ліквідовані як університет, так і кафедра астрономії. Натомість обсерваторія отримала статусу самостійної наукової установи. Вона стала Одеською державною астрономічною обсерваторією Наркомату освіти України.

Отже, активна педагогічна робота О. Я. Орлова тривала лише вісім років. Але за час викладацької діяльності в університеті Орлов підготував плеяду молодих науковців, які надалі плідно працювали в астрономії. Ми вважаємо, що у своїй викладацькій діяльності він сповідував класичний принцип — надихав студентів до опанування знань власним прикладом активного та діяльного науковця. Студенти бачили перед собою не тільки вправного лектора, але й людину, яка виконувала наукові дослідження світового рівня, докладала багато сил для розвитку астрономічної обсерваторії їхнього університету.

Найкращих своїх студентів після закінчення навчання Орлов рекомендував залишити при університеті для підготовки до звання професора кафедри астрономії і

геодезії. У 1916 р. це були Д. В. Пясковський (професор кафедри астрономії Київського університету в 40-х — 50-х роках ХХ ст.) та І. І. Витковський (директор Астрономічної обсерваторії Познанського університету в 1929—1954 рр.). У 1917 р. — В. С. Жардецкий, який у 1920 р. емігрував за кордон і спершу працював у Белградському університеті, а після переїзду в 1949 р. в США був позаштатним науковим співробітником Ламонтської геологічної обсерваторії Колумбійського університету. М. М. Стойко-Радиленко залишився при університеті в 1918 році.

Учнями О. Я. Орлова також були З. М. Аксентьева (протягом 1951—1969 років директор Полтавської гравіметричної обсерваторії) та М. В. Ціммерман, який у 1912 р. закінчив університет і був залишений при ньому для підготовки до наукової діяльності. Докладно про вихованців Орлова сказано в роботі І. Е. Рікун [3].

У тому, що в науку прийшли М. Стойко-Радиленко, І. Витковський, З. Аксентьева та інші випускники Одеського університету, а також Г. Гамов і В. Глушко, — заслуга О. Я. Орлова. Можливо він не був педагогом «від Бога», але його потяг до науки надихав талановитих студентів йти шляхом свого вчителя. Віра в те, що наука спроможна вирішувати життєво важливі проблеми людства, спонукала його допомагати тим, хто цікавився зоряним небом і його таємницями. У цьому сенсі в образі О. Я. Орлова ми бачимо ті риси характеру, які мають бути й в сучасних науковців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відлуння спогадів та думок про О. Я. Орлова [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.mao.kiev.ua/index.php/ua/orlov-140>.
2. Стойко-Радиленко Н. М. Воспоминания о Новороссийском университете и об Одесской астрономической обсерватории. Историко-астрономические исследования. Вып.10. – М.: Наука, 1969. – С. 245–250.
3. Рикун И. Э. Птенцы гнезда Орлова. Дерибасовская – Ришельевская: Одесский альманах. – 2005. – Кн. 22. – С. 31–44.